

Η πολιτική διάσταση της σπαρτιατικής αγωγής

Σ' αυτό το άρθρο θα προσπαθήσουμε να αποφύγουμε αφ' ενός την επανάληψη και αφ' ετέρου την εξέταση των επιμέρους στοιχείων που διαμορφώνουν τη σπαρτιατική αγωγή. Θα προσεγγίσουμε τον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται στο σύνολό του το σύστημα της αγωγής των Σπαρτιατών ως ένα στάδιο διαμόρφωσης και ολοκλήρωσης της ιδιότητας του Σπαρτιατικού πολίτη.

Με άλλα λόγια, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τον πολιτικό ρόλο και χαρακτήρα της αγωγής έτσι ώστε αυτά εμφανίζονται και εκφράζονται μέσα στα πλαίσια της Αρχαίας Σπάρτης, απηλαγμένα από «στρατιωτικές εξάρσεις».

Η αγωγή, δηλαδή η εκπαίδευση των υποψηφίων και μελλοντικών πολιτών, είναι ένας από τους σημαντικότερους — ίσως ο πιο σημαντικός — πολιτικούς θεσμούς της Αρχαίας Σπάρτης. Από την αρχαίότητα μέχρι και σήμερα, το σύστημα της σπαρτιατικής αγωγής συνδέθηκε στενά και σχεδόν αποκλειστικά, αφ' ενός με τις έννοιες της υποταγής, του πατριωτισμού, της πόλης-στρατοπέδου, της τυφλής υπακοής στους νόμους και του τέλεου πολεμιστή, αλλά αφ' ετέρου και με τον ιδιόρυθμο τρόπο εφαρμογής και άσκησης του. Η Δωρική καταγωγή των Σπαρτιατών αποτελεί την αφετηρία τέτοιας μορφής προσεγγίσεων-ερμηνειών.

Νικόλαος Δ. Μπιργαλιάς

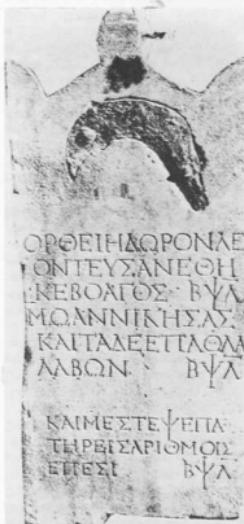
Ιστορικός

Η άποψη που βλέπει τη σπαρτιατική αγωγή ως ένα υπέροχο σχολείο στρατιωτικής προετοίμασης, μια καταπληκτική και αποτελεσματική μηχανή παραγωγής πολεμιστών και μόνο, δρόσεική της σε πάντα μεγάλους αρχαιούς θεωρητικούς πόλεμους και τέλεους πολεμιστή, αλλά αφ' ετέρου και με τον ιδιόρυθμο τρόπο εφαρμογής και άσκησης του. Η Δωρική καταγωγή των Σπαρτιατών αποτελεί την αφετηρία τέτοιας μορφής προσεγγίσεων-ερμηνειών.

Οσον αφορά την λαϊκή εποχή της Σπάρτης, δεν διαθέτουμε κανένας είδους γραπτή μαρτυρία που να

προέρχεται από τους ιδιους τους Σπαρτιάτες. Από τον 5ο αιώνα και μετά η ιστορία της Σπάρτης αρχίζει να γίνεται γνωστή χάρη σε αθναϊκές πηγές. Πρόκειται επομένως για μια εικόνα που οι Αθηναίοι, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, θέλουν να δουν σαν τη Σπάρτη.

Το μεγάλο πρόβλημα, που απαγολούσε τους Αθηναίους παιδαγωγούς και φιλοσόφους των 4ο κυρίων αιώνων, ήταν να δρεύουν στο τρόπο εκείνοι που θα καταπλεύσουν από τη μα των απομικρού, και θα ανέπτυσσαν, από την άλλη, σύμφωνα με μια κοινής αποδεκτή αρχή, την προσωπικότητα του κάθε πολίτη. Το σπαρτιατικό σύστημα σγηνής φάστη στα μάτια τους, ως μία πραγματικά δυνατή λύση γι' αυτό το πρόβλημα. Ελευταιός σχεδόν εκφραστής αυτής της «επιμήμας», είναι ο Πλούταρχος, ο οποίος, ως πιοτός μαθήτης του Πλατωνικού συστήματος διαπαιδαγώγησης, αναφέρεται στο παράδειγμα των Λακεδαιμονίων. Οι Αθηναίοι λοι-

Αναθηματική στήλη. Εικονίζεται το αιδενέριο δρεπάνι που ένα παιδί, ο Λεοντεύς, είχε πορειας επαθλό σε αγώνισμα τραυματίου.

πόν του 4ου π.Χ. αιώνα πίστεψαν πως το πρόβλημα της εκπαίδευσης εντοπίζονταν σχεδόν αποκλειστικά στην εξέύρεση ενός καθολικού πρότυπου μοντέλου για τη συμπεριφορά του ανθρώπου.

Στα πλαίσια αυτής της αναζήτησης και της προσπάθειας να στηριχθεί μια μεταγενέστερη θεωρία εκπαίδευσης και πολιτική, δημιουργήθηκε η παράδοση ενός Λυκούργου νομοθέτη, προσώπου σχεδόν μυθικού, στον οποίο αποδόθηκε όλο το σπαρτιατικό σύστημα και πρωτίστως εκείνο της αγωγής των πολιτών της. Αυτή η παράδοση δημιουργήθηκε σε μία εποχή που επικρατούσε η αντίληψη ότι το σπαρτιατικό σύστημα είχε ευθαρώσει επινοηθεί για να υπηρετήσει ένα παιδαγωγικό σκοπό, σύμφωνα με τον οποίο, a priori, εθεωρείτο ότι η παιδεία προσδίδορεις τον πλέον σπαρτιατικό λόγο υπαρξής και την ίδια την έννοια του κράτους: παιδεία, δηλαδή διαγωγή, συμπεριφορά, ονόματι της οποίας η ύπαρξη του κάθε

πολίτη θεωρείται πρόπλασμα, κανόνας σε προκιμένους με μια απόλυτη εξίση.

Στα κείμενα των αρχαίων που αναφέρονται στη σπαρτιατική αγωνή, φαίνεται κυρίως ο τρόπος σκέψης από τον οποίον αυτή διέπεται και λιγότερο ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι εξασκούνται στις πολεμικές τέχνες. Η αρετή, η ανδρεία, η υπασθή, χαρακτηριστικά που με μια πρώτη ανάγνωση φαίνονται στις διένοιση την αγωνή και την αποτελεσματικότητή της, συνιστούν, κατά την άποψή μας, μία πλευρά της πολιτικής διάστασης της σπαρτιατικής αγωνής. Από αυτήν εξαρτάται μέσως η σταθερότητα του συστήματος. Δεν είναι τυχαία ότι κατά τη διάρκεια των καινοτομικών αναταραχών του 3ου αιώνα π.Χ., αλλά και αργότερα, όλοι οι αναμορφωτές Σπαρτιάτες επικαλούνται την αγωνή σύμφωνα με παλαιότερα πρότυπα, ως κύριο συντελέστη σταθεροποίησης της πολιτικούσσων νικήτικης κατάστασης της πόλης.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε θεματικά και συνοπτικά τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η σπαρτιατική αγωνή στα διάφορα επέμβασης στημεία της και στο συνόλο της. Στη Σπάρτη δεν γνινέται κανείς Σπαρτιάτης, αλλά γίνεται. Το να λάβει ο νέος την αγωνή, που διαρκεί από το 7ο έως το 206 έτος της Ηλικίας, είναι αναμφισβήτητα μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις, και αναγκαία για να εξασκείται το δικαιώμα του πολίτη στη Σπάρτη. Η αγωνή είναι ορισμόφορη και ομοιογενής για όλους τους νέους Σπαρτιάτες. Ήταν, αδιαφύλακτη, υπόθεση της ιδιαίτερης της πόλης (και οχι της ουσιεύεται ή ενός παταδαγών), η οποία είναι η μοναδική και απόλυτη υπεύθυνη για την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητά της.

Το μόνο αληθινό αγαθό του κράτους, η ευημέρια και η αρετή του, είναι αυτή του η ενότητα. Κατά την αντιλήψη τους, η νομοθεσία δεν αποτελεί μόνο ένονο νομικό διακανονισμό· όπερε προϊζεται στην άσκηση της εδουσίας, αλλά αφορά το σύνολο της ζωής των πολιτών, την ηθική τους, τη βρησκεία τους, ακόμη και αυτή την τέχνη. Ο πολίτης δεν έχει καμία μόναρχη έξω από τα πλαίσια της πόλης. Από τον Νόμο, το Κράτος, δηλαδή το σύνολο των πολιτών και όχι κάποια δημόσια εδουσία, γίνεται ο παιδαγώγος των πολιτών και ο επαναπροσδιορίζεται στους πολίτες που εκπαίδευσε. Η συστάση του είναι αυτή ενός ζωντός οργανισμού που αναγνωρίζει τον εαυτό του σε όλα τα μέλη του. Η αγωνή χαρακτηρίζεται από μια σειρά προσδετικών διαδικασιών με διαφορετικές μορφές, που σηματοδο-

τούν το «πέρασμα» μιας τάξης ηλικίας σε μια άλλη. Μεταξύ άλλων, το «πέρασμα» από την παιδική στην άριμη ή πλικά δραματοποιείται από συνεχόμενες δοκιμασίες στις οποίες θα πρέπει να επιτύχει: δοκιμασίες αντοχής, ανεκτικότητας, καρτερικότητας από ιεροτελεστίες μητσεώς, συνδεύμενες από χόρους, παράτες και μασκαράτες, που είναι τα κύρια στοιχεία των σπαρτιατικών εορτών. Όλη η αποτελεσματικότητα του συστήματος στηρίζεται στην έννοια της αυλογικής υπεύθυνότητας που κάθε πολίτης οφείλει να αναλάβει και στην αμοιβαία επαγρύπνηση, επιτήρηση και επιβλέψη στα πλαίσια μιας κοινωνικής ζωής.

Η εκπαίδευση των νέων πραγματοποιείται σε 4 αυτομητωματικούς και ταυτόχρονα διαφορετικούς κύκλους, καθένας από τους οποίους συνιστάται σε πολλάτα σημεία:

- Α. Τα πρώτα παιδαγωγικά μέτρα αρχιζουν από τη στιγμή της γέννησης. Το έθιμο της «απόβεσης» των «μη καταλήγοντων» παιδιών στον Καιάδα — παράδοση αρχαικών που χαρακτηρίζεται από τις ελληνικές πόλεις — διατηρήθηκε στη Σπάρτη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, αποκτώντας όμως πολιτικό χαρακτήρα.

Β. Η αγωνή με τη στενή έννοια της λέξης, που περιλαμβάνει τη σωματική και ψηλοσκοπική, την «λόπητη» και την κρυπτεία.

γ. Η πνευματική καλλιέργεια (μόρφωση), που περιλαμβάνει τον «Ακανθισμό», τη λογοτεχνική παρέα, την ποίηση και την παραδεστιά.

δ. Οι τελετουργικές διαδικασίες μνήσεως κατά τη διάρκεια των εορτών. Αυτά τα επερόκλητα αλλά και στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους στοιχεία συνυπάρχουν αρμονικά και εκφραστικά πέρα από τη συνοχή της σπαρτιατικής αγωνής, ενώ παράλληλα εξηγούν την αποτελεσματικότητά της, που για αρκετούς αιώνες αποδείχτηκε ο κύριος μοχλός σταθεροποίησης του σπαρτιατικού συστήματος.

Μερικά από τα στοιχεία των κύκλων της εκπαίδευσης (όπως π.χ. η κρυπτεία), των οποίων η προέλευση ανάγεται σε ένα μακρινό παρελθόν και σε εποχές πολύ πιο αρχαϊκές από εκείνες του δυν. π.Χ. αιώνων, επαναπροσδιορίστηκαν, στη συνέχεια ενσωματώθηκαν και ολοκληρώθηκαν με τρόπο ορθολογικό και θεωρικό, στηριζόμενα πλέον σε ένα νέο πλαισιο, ταυτόχρονα ψυχολογικό και κοινωνικο-πολιτικό.

Αυτό το σύντομη της αγωνής που σε γενέκες γραμμές συγκαρφάσμε στο σύνολο του, χωρίς να εξετάσουμε τα επιμέρους στοιχεία του χωριστά — πράγμα το οποίο δεν αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας μελέτης

— πιστεύουμε πως επινοήθηκε, γεννήθηκε και διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του 2ου Μεσαρινακού πολέμου, δηλαδή περίπου το 620 π.Χ. Σκοπός του ήταν να επιλύσει μια σειρά από πολιτικο-κοινωνικά προβλήματα και να αντιμετωπίσει τις αναταραχές της συγκριμένης περιόδου. Κανένα στοιχείο, τουναντίον μάλιστα, δεν με επιτρέπει να αναγνωρίσουμε την υπάρχη μιας ανάλογης αγώνης πριν από το 2ο Μεσαρινακό πόλεμο. Με το τέλος αυτού του πολέμου, αφ' ενός οριστικοποιείται στη Σπάρτη η κατάκτηση της Μεσσηνίας, και αφ' ετέρου επιλύεται το πρόβλημα της «στασεώς» και ολοκληρώνεται η γέννηση της πόλης-κράτους.

Αυτή τη διάσκολη περίοδο, δηλαδή από την έναρξη μέχρι το τέλος του πολέμου, οι Σπαρτιάτες συνανθίσνονται την άναγκη να διατηρήσουν όχι μόνο μια διοίκηση στερεά, αυγχρόνως πολιτική και στρατιωτική, αλλά κυρίως ένα χαρακτήρα καθολικά έγκυρο και έννομο, συμφωνα με τις καινούργιες αξίες που ο πολέμος και ο εωσφερικές αναταραχές είχαν αφυριστήσει.

Στο έδις η Σπάρτη οφείλει να απαντήσει σε δύο ερωτήματα:

α. Πώς θα διατηρηθεί αποτελεσματικά η μόδις επαναπτώσεως Μεσσηνία και β. Πώς θα βρεθεί ένα κρτιρίο ικανό να καθορίζει όχι μόνο το ποιος θα είναι πολίτης, κοινό πρόβλημα της εποχής για όλες σχέδιος τις ελληνικές πόλεις, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτός θα γίνεται. Για τα δύο αυτά ερωτήματα η Σπάρτη προτείνει μια ενιαία λύση: το συγκεκριμένο σύστημα εκπαίδευσης, αρκετά παράδοξο και μοναδικό.

Όσον αφορά το πρόβλημα της Μεσσηνίας, η αγωνή εξασφάλιζε την αποτομήνευση στρατιωτική προετοιμασία και ετοιμότητα για τη διατηρήση της. Όσον αφορά το δεύτερο πρόβλημα, η αγωνή ως ενός επειμαίνει, διατηρώντας στους κόπτες των «οιωνών» μια ιεραρχία, ως πρώτους παράγοντας καθορισμού του οώματος των πολιτών, και αφ' ετέρου συνιστά το ασφαλέστερο και αποτελεσματικότερο μέσο για την κατάκτηση της ιδιότητας του πολίτη με πλήρη δικαιώματα.

Η ιδιότητα αυτή του πολίτη δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών. Οι γυναίκες, με τη σειρά τους, υποβάλλονται σε μια ανάλογη εκπαίδευση, στόχος της οποίας ήταν όχι να γίνουν ικανοί πολεμητές ή συζύγους και μητέρες, κινές να φέρουν στον κόσμο εύρωστα παιδιά, αλλά να αποκτήσουν και αυτές την ανάλογη ιδιότητα. Η κατάκτηση της ιδιότητας του πολί-

τη είναι πάντα υπόθεση προσωπική, στην οποία φτάνει ο Σπαρτιάτης μέσα από μια συνεχή διδακτικά και προσπάθεια χρόνων η αγωγή ήταν η κατ' εξοχήν αυνθήτη.

Η πολιτική αυτή συνειδήση εκφράζεται και διαμορφώνεται, κατά τη διάρκεια της αγωγής, από την αφομοιωση και συντάρεξη δύο βασικών εννοιών, το νόμον των οποίων χαρακτηρίζεται όλο τον Ελληνικό πολιτισμό της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου: Νόμος και Αγονь. Οι δύο αυτές έννοιες, με όλη τη σημασία τους και την προεκτίσεις που καθέ μια με αυτές ενέχει, αποτελούν για τη Σπάρτη ένα ιδιαίτερο, ένα πράτιτο στην ποι ακραία του μορφή, που πραγματώνεται διά μέσου της αγωγής, μπροστά στο οποίο στεκόμαστε σήμερα εμείς με διαμασμό και απορία: αυτό της τυφλής υποταγής στους νόμους και στο καθήκοντα πανέντα στην πολιτεία, και του ανδρέου μέχρι αυτοθυσίας πολιτή πολεμούτη.

Στην αγωγή των Σπαρτιώνων, καθώς αυτής, εξεμνεύεται η αρχή του πατριώτη, έννοια κοινή για όλους τους Έλληνες, και η αλληλεγγύη ανάμεσα στον ατομικό πρωισμό και την υπηρεσία της κοινότητας. Το όλο πλαίσιο της σπαρτιατικής αγωγής εκπανορμάφει τη διαλεκτική σχέση επιρροής και επίδρασης ανάμεσα στα σύστημα εκπαίδευσης και στην κοινωνική και πολιτική οργάνωση της πόλης-κράτους. Έτσι ο ιστορικός καταγράφει για πρώτη φορά σε μια ελληνική πόλη μια πρακτική, η οποία εγκαθίστα συνειδητά μια αμοιβαία εξάρτηση ανάμεσα στην παιδεία και στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση της πόλης.

Η σπαρτιατική αγωγή, με το περιθώμα της «αυταπάτης», της γοητείας, ακομή και της μαγείας, ελκεί τον ενδιαφέροντα, το οποίο εξηγείται από τον ενδιασμόμενο που προκαλεί ένα σύστημα, τον οποίου η τραχύτητα επιτρέπει κάθε ουτοπία.

Η σχέση ανάμεσα στην αγωγή και στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης, εκφράζεται στην επιμοία της πόλης να καταγράψει στα μέλη της την ίδια και μηνική αρετή: αυτή που συνιστάται στην ιδιότητα του πολίτη με πλήρη πολιτική δικαιώματα. Η αγωγή, πρώτος και καθοριστικός παράργαντας, συντελεί αφ' ενός στο να βέθει αναμφισβίτητα, καθ' όλη τη διάρκειά της, αυτή καθαυτή την ιδιότητα του πολίτη και αφ' ετέρου να την επικυρώνει με το πέρας της. Είναι δηλαδή το μέσον, το «πέρασμα» του υποψήφιου στην κατάσταση του πολίτη με πλήρη δικαιώματα, αυτού που ορίζεται «όμοιος». Η αποτύχια σε κάποιο από τα στάδια ή τις δοκιμασίες της αγωγής δεν ση-

μαίνει κατά κανένα τρόπο το χάσμο της ιδιότητας του πολεμιστή, αλλά αντίθετα, αυτής του πολίτη με πλήρη δικαιώματα.

Πολεμιστές, οι Σπάρτη διατηρούσε πάντα πολλούς, «άριστους» — «όμοιους» όμως όχι. Η αγωγή επειγόντες να διακρίνει αυτούς από τους υποψήφιους που είναι άξονα να απολύτουσαν όλα τα δικαιώματα της πόλης; να συμμετέχουν στην Απέλλα και να έχουν πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα, στη γερουσία, τέλος να γίνονται εφόροι. Δεν νοιώσουμε πώς μπορεί να ενσημενώσει αριστοκρατική πόλη στην οποία όλοι οι πολίτες της μπορούν, με μόνο τους προνόμιο την καταγωγή τους, να συμμετέχουν εξ ίσου στα κοινά. Εξ ορισμού και μόνο στην πιο απτή της εκφραστή, η αριστοκρατική πόλη αποδέλλει τους «άριστους». Η σπαρτιατική ολιγαρχία πρωτίστως δεν είναι παρά μία από τις εκφράσεις αυτής της αντιλήψης. Η αγωγή επειγόντες αγνοεί το πρώτο και καθοριστικότερο στόδιο για μια τέτοια τελική επιλογή.

Στη Σπάρτη, οι αυνθήκες επέβλασαν να επισυνετεί η αγωγή αρμοδιότητες πολιτικές, παράλληλα με τις στρατιωτικές. Γι' αυτό και παρουσιάζεται με ένα πλαισίο συγχρόνων παραδοσιακών και καινούργιων.

Η αγωγή έχει θέδια μορφή στρατιωτική, όχι προς όφελος του πολέμου αλλά της πόλης. Η πόλη είναι εννοια καθαρή πολιτική.

Η στρατιωτική αρετή που διέπει την αγωγή εναρμονίζεται, συμβαδεῖ και έχει ως σημείο αναφοράς της αυτή καθαυτή την πόλη, η οποία αυτόνομα είναι το ιδιαίκο. Διέμεσος της αγωγής αναπαριστάται κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και θρησκευτικές αξίες.

Η αγωγή είναι η μήτη σ. δ. αργυροτερα η κοινωνία θα απαιτήσει από τους πολίτες Σ αυτήν την εκφράζονται και χαράζονται όλες οι αρετές και οι αξίες της πόλης. Αυτός που αποτύχαινε δεν αντιρρωσεύει τίποτε άλλο, παρό αυτόν που είναι ανίκανος να της δεχτεί ή να της αρμοδιώσει. Από όλα τα στοιχεία που συνθένουν το κοινωνικό-πολιτικό σύστημα της Σπάρτης, η αγωγή είναι αυτό που από μόνο του «παράγει» την μοναδικότητα της Σπάρτης, και ενδέχομενα την εξδιάνευση της. Η σπαρτιατική αγωγή, όπου τα κίνητρα συνυπάρχουν αφειδώς με την άμυνα των καταπτημένων καταστάσεων, είναι κατέ προσόστατη από έναν στρατιωτικό και φαινόμενο. Συμμετέχει στην πολιτική και είναι από την ίδια την πολιτική που θα πρέπει να προέλθουν αφ' ενός η θέληση και αφ' ετέρου τα υλικά μέσα για να την αναστησουν.

Η σχετική βιθλιογραφία πάνω σε αυ-

τό το θέμα είναι τεράστια και δεν θα ήταν θεδαιούντα να εξανθίσει η να αναφερθεί εδώ. Ενδεικτικά και μόνο προτείνουμε μια σειρά μελετών (αρχαίων κειμένων και συγχρόνων ερευνών), τις οποίες θεωρούμε βασικές μα και ικανές να δύσουν μια γενική εικόνα του ζητήματος, επιλεγμένες ασφαλώς διά της δειγματοληπτικής μεθόδου.

I. Σχεδόν όλοι οι αρχαίοι Ελληνες συγγραφείς έχουν αναφέρει στη Σπάρτη και στη σύστημα αγωγής της. Ως πρώτη ανάγνωση αυστηρά επιλεγμένη θα προτείνουμε: τη *Λακεδαιμονίων Πολιτεία του Ξενοφώντα*, τη *Πολιτικά του Αριστοτέλη*, αποσπάματα από την *Πολιτεία των Λακεδαιμονίων* του Κρίτια, την *Πολιτεία* και κυρίως του *Νόμους* του Πλάτωνα, το *Βιβλίο VI* κυρίως της *Ιστορίας* του Πολύδιου και τέλος το *Bio του Λυκουρήγου* του Πλούταρχου.

II. Με αλφαριθμητική σειρά θέλασμα να παραθέσουμε τους σύγχρονους συγγραφείς προς διευκόλυνση του κάθε ερευνητή.

Η πολυπλοκότητα και η πολυστηματία του συστήματος της σπαρτιατικής αγωγής απετέλεσε τη θάση μιας σειράς μελετών όχι μόνον ιστορικών αλλά και πολιτικών, κοινωνιολογικών, φιλοσοφικών και εθνολογικών, στα πλαίσια των οποίων διατυπώθηκαν και διαμορφώθηκαν αντίστοιχα μοντέλα. Επιπλέον τροφοδότησε ποθεσίες και θέσεις, οι οποίες αλλότε εξετάζουν το ρόλο και τον ορθολογικό χαρακτήρα της αγωγής μέσα στο ιστορικο-κοινωνικό πλαισίο της Σπάρτης, και άλλοτε, θέλοντας να εξηγήσουν τις θεμάτιδες καταγωγής και προέλευσης της, προχώρουν σε συγκρίσεις με άλλες κοινωνίες διαφορετικών εποχών.

Από τα μέσα κυρίως του 18ου αιώνα, η εικόνα της σπαρτιατικής αγωγής — ανεξάρτητα από τη μορφή προσεγγίσης της — λειτουργεί ως σύμβολο και ευκαιρία με τέτοιο τρόπο, ώστε να την αναγνωρίζουμε σε κάθε εποχή και κάθε πολιτισμό σε όλα σχέδον τα μέρη της γης: Έτσι πιστεύουμε ότι αναγνωρίζουμε το σύστημα της σπαρτιατικής αγωγής σε διάφορες περιοχές της Ασίας, της Αμερικής, της Αυστραλίας, της Ασίας και της Ευρώπης — σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της πορείας —, με αποκούρωμα τη ναζιστική Γερμανία.

Βιθλιογραφία

Bourget E.: *Le dialecte Laconien*, Société de Linguistique de Paris 1927.
Brelich A.: *Paidés e Parthenoi*, Roma editio-
nem dell' Ateneo 1969.
Briquel D.: *Initiations Grecques et Idéolo-
gie Indo-européenne*, Annales E.S.C.
1982.3.

- Buffiere F.: Eros adolescent, la pédérastie dans la Grèce antique, Les Belles Lettres, Paris 1980.
- Calame Cl.: Les chœurs de jeunes filles en Grèce archaïque, édition dell' Ateneo el Bizzardi, Lausanne 1975.
- Cavaignac Eu.: Sparte, A. Fayard, Paris 1948.
- Chrimes K.T.M.: Ancient Sparta, Manchester 1949.
- Coulanges F. de: Etude sur la propriété à Sparte, A. Picard-E. Thirin, Paris 1880.
- Delcourt M.: Stérilités mystérieuses et Naissances maléfiques dans l' Antiquité classique, Fac de Philosophie et Lettres-Liége/E. Droz, Paris 1938.
- Devereux G.: La psychanalyse et l' histoire. Une application à l' histoire de Sparte, E.S.C., Janvier-Février 1965.
- Dumezil G.: Mythes et Dieux des Germains, Essai d' interprétation comparative, E. Leroux, Paris 1939.
- Finley M. I.: Economy and society in Ancient Greece, B.D. Shaw - R. P. Saller ed., London 1981.
- Gernet L.: Les Grecs sans miracles, éd. de la découverte/Maspero, Paris 1981.
- Jeanmaire H.: La Crypte Lacedémoneenne, R.E.G., tome XXVI, 1913. Courrois et Courêtes. Essai sur l' éducation spartiate et sur les rites d'adolescent dans l' Antiquité hellénique, Bibliothèque Universitaire Lille-Paris 1939.
- Jaeger W.: Paideia (γαδ. μετάπορ. από τα γέρου), éd. Gallimard, Paris 1964.
- Karabrodó Xp.: Ιστορία της Σπάρτης, εκδ. Καρδιόποιος,
- Levy E.: La grande Rhétra, KTEMA No 2, 1977.
- Loraux N.: La belle mort spartiate, KTEMA No 2, 1977. Le Lit, la Guerre, l' Homme, revue française d' Anthropologie, tome XXI, Janvier-Mars 1981.
- Marrou H.-L.: Les classes d' âge de la jeunesse spartiate, R.E.A., tome XLVIII, Janvier-Juin 1946. Histoire de l' Education dans l' Antiquité, Le Monde Grec, Seuil, Paris 1948.
- Michel H.: Sparta, Cambridge 1952
- Mosse Cl.: Sparte archaïque, La parola del Passato, vol. XXVII, 1973. La vérité sur Sparte, revue française L' Histoire, No 51, 1982.
- Oliva P.: Sparta and her social problems, Prade 1971.
- Ollier F.: Le mirage spartiate, Etude sur l' idéalisation de Sparte dans l' Antiquité grecque de l' origine jusqu' aux cyniques, éd. de Boccard, Paris 1933.
- Pareti L.: Sparta arcaica, Storia di Sparta arcaica, Firenze 1920.
- Rawson E.: The Spartan Tradition in European Thought, Oxford 1969.
- Roobaert A.: Le danger hilote? KTEMA No 2, 1977.
- Roussel P.: Sparte, éd. de Boccard, Paris 1960.
- Schnappauf-Gourbeillon A.: L' invasion dorienne a-t-elle eu lieu?, revue française L' Histoire, No 48, 1982.
- Sergent B.: L' homosexualité initiatique dans l' Europe ancienne, Payot, Paris 1986.
- Tajelaar C. M.: Παιδεῖς καὶ ἐφῆβοι. Some notes on the Spartan stages of youth, Mnemosyne, serie IV, vol. XX, 1967.
- Tigerstedt E. N.: The legend of Sparta in Classical Antiquity, Stockholm 1965-1973.
- Vidal-Naquet P.: Le chasseur noir, éd. de la découverte/Maspero, Paris 1983.
- Will E.: Doriens et Ioniens. Essai sur la valeur du critère ethnique appliquée à l' étude de l' histoire de la civilisation grecque, Université de Strasbourg 1956.
- Wolski J.: Les changements intérieurs à Sparte à la veille des guerres Médiques, R.E.A., tome LXIX, 1967.
- The Spartan Upbringing
N. Birgalas
- Upbringing, the training and education, that is, of the future citizens is probably the most important institution in ancient Sparta. From antiquity and until today the system of Spartan upbringing has closely and almost exclusively been connected with notions, such as obedience, patriotism, the citycamp, absolute loyalty and the perfect soldier; as well as with the peculiar way the Spartan upbringing had been applied and exercised. The Doric origin of Spartans has served as the starting point of such approaches and interpretations.
- The version, according to which the Spartan upbringing was but a perfect school of military training, a most effective machine exclusively producing soldiers derives, in our opinion, from two of the most celebrated, ancient theorists of education: Plato (Laws) and Aristotle (Politics). Our intention here is not to dispute this interpretation, but to point out that this perfect "school" was essentially and primarily training and educating Spartan citizens, not only soldiers. We attempt to approach the Spartan upbringing as a procedure aiming to the formation and completion of the identity of the Spartan citizen. Through the various phases of this procedure the Spartan youths could build up their social and political consciousness and conception.

Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Πέντε αιώνες πρώιμου ελληνικού πολιτισμού 1600-1100 π.Χ.

Η έκθεση που οργάνωσε η Ελλάδα για να συμμετάσχει στις εκδηλώσεις για την ανακήρυξη του Βερολίνου ως πολιτιστική πρωτεύουσας της Ευρώπης 1988, είχε θέμα τον Μυκηναϊκό πολιτισμό.

Η έκθεση αυτή παρουσιάζεται τώρα στην Αθήνα, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, και θα διαρκέσει ως τις 31 Μαρτίου.

Πρόκειται για μια από τις καλύτερα

ώνομά του το χρωστάει στις Μυκήνες, το πιο σημαντικό ως τώρα κέντρο της περιόδου 1600-1100 Β.Χ., δεν είναι υπόθεση αποκλειστικά της αρχολικής αυτής πόλης.

Μπορεί ο Schliemann με τις ανασκαφές στις Μυκήνες τον περασμένο αιώνα να έδωσε υπόσταση στο θρόνο και στον κόμο που περιγράφουν τα ομηρικά έπη, όμως ο μυκηναϊκός κόμας δεσπόζει στο χώρο του Αιγαίου και εξαπλώνεται πέρα απ' αυτόν. Η Δυτική Μεσόγειος και η Εγγύς Ανατολή είναι περιοχές που ανταλλάσσουν πολιτιστικά γαμάτα, στα πλαίσια του ακμαίου εμπορίου, κάτω από τον

έλεγχο που ασκούσαν τα πιο σημαντικά ελληνικά μυκηναϊκά κέντρα στο Αιγαίο.

Έτσι τα πολύτιμα χρυσά ευρήματα από τις Μυκήνες και τα απλά καθημερινά οσκέυα από ένα μικρό ~χωριό~ της εποχής είναι όφεις του ίδιου πράγματος, με ισόθιμη συνεισφορά ως προς τις πληροφορίες που προσφέρουν για την ανασύνθεση της ζωής και των αξιών την περίοδο αυτή. Από την άποψη αυτή η παρουσίαση του οικού στην έκθεση, σε συνδυασμό με τους επεξηγηματικούς πίνακες που με εύλογο τρόπο πληροφορούν τον επισκέπτη, είναι υπο-